

УДК [574.5 + 502.63](282.247.322)

В.І. Щербак¹, М.Л. Клєстов², І.П. Ковальчук³, Ю.М. Ситник¹, В.Г. Кленус¹,
О.І. Прядко⁴, М.В. Химін⁵, І.С. Легейда⁶, П.Г. Шевченко⁷, Ю.П. Оласюк²,
В.І. Матейчик⁸

¹Інститут гідробіології НАН України, ²Науковий центр заповідної справи, ³Львівський національний університет, ⁴Інститут ботаніки НАН України; ⁵Міністерство екології та природних ресурсів України; ⁶Інститут зоології НАН України; ⁷Національний аграрний університет, ⁸Шацький національний природний парк

ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ТА БІОРІЗНОМАНІТТЯ ВОДНИХ ЕКОСИСТЕМ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ «ПРИП'ЯТЬ-СТОХІД»

Грандіозний експеримент над природою, яким стало зарегулювання Дніпра, не обминуло і основні притоки — зокрема річку Прип'ять. Практично весь її басейн підпав під прес маліоративних робіт, що безпосереднього екологічного обтунтування антропогенного втручання в природні процеси призвело до порушення екологічної рівноваги в Поліссі, викликало загрозу деградації природних екосистем. Одним з найбільш перспективних напрямків охорони довкілля та відновлення природних ресурсів в Україні є створення національних та регіональних природних парків.

Представлені результати — частинна комплексних досліджень екосистем водно-болотних угідь Регіонального ландшафтного парку (РЛП) «Прип'ять-Стохід», що є одними з найцінніших в Європі, відносяться до категорії міжнародного значення і повинні охоронятися відповідно до вимог Рамсарської конвенції.

Територія РЛП «Прип'ять-Стохід» складає 44 тис. га, знаходиться на суміжних ділянках Волинської (Любешівський район) та Рівненської (Зарічанський район) областей, в залягавих річок Прип'ять та Стохід. Унікальність парку визначається, в першу чергу, тим, що його територія є екологічним коридором, включає наземні і водні екосистеми з відповідним рослинним та тваринним світом, одним з найбільш шквливих і важливих у формуванні біорізноманіття басейну Дніпра.

Проведені гідроекологічні дослідження показали велике різноманіття водних екосистем парку, що включали поряд з основним руслом, стариці, заплави річки Прип'ять та екотонні зони: «річка — заплавно-руслові озера Люб'язь і Нобель — річка», одамбовані і неодамбовані ділянки річки Стохід, екотонну зону її гирлової ділянки та сітку дренажних каналів. Не менш різноманітні і наземні екосистеми парку, де домінує цюва, лугова та болотна рослинність.

Рельєф парку характеризується утвореннями флювіального (русла річок, стариці, прируслові вали, піщані гряди, заплави і надзаплавні тераси) еолового (доли, горбисті піски), біогенного (болота, торфовища), лімногогенного (озера різних типів і розмірів) та антропогенного (дамби, греблі, меліоративні канали, дорожні насипи, кар'єри тощо) генезису.

Негативний вплив на гідрологічний режим річок спричиняють проведені гидротехнічні роботи (будівництво дамб, гребель, меліоративних каналів тощо). Все це призводить до того, що під час повені та паводків величезні маси води виходять на заплаву і значно збільшують тривалість її затоплення. З 1947 р. по 1999 р. спостерігається чітка тенденція до підвищення рівнів і збільшення строків затоплення заплав річок Прип'ять і Стохід, що порушує екологічну рівновагу.

Узагальнення гідрохімічних і токсикологічних досліджень показали, що основна частина мінерального азоту в водоймах парку представлена його амонійною формою. Концентрація мінерального фосфору була невисокою і не перевищувала величини 0,097 мг/л. Характерним показником негативного антропогенного впливу є те, що за 30 років вміст фосфатів у воді річки Стохід зріс в 5-8 разів. Одночасно величини рН та загальної мінералізації практично не змінялись.

Встановлено наявність у воді нафтопродуктів та фенолів і незвичне перевищення їх вмісту по відношенню до ГДК_{риболовство} на ділянці Стоходу в районі смт Любешів та його прилеглих сіл, виявлено наявність у воді гексахлорану, що є недопустимим відповідно до діючих санітарних та рибогосподарських нормативів.

Оцінка радіаційно-гігієнічних показників води, риби показала, що їх радіоактивне забруднення не перевищує встановлених на Україні нормативів. Існування неповторних гідроекологічних систем: "велика річка – заплавно-руслове озеро – річка", "тирлова диханка притоку – головна річка". "типові річкові системи як природні, так і одамбовані", "заплавно-руслові озера", що є унікальними для довкілля України, та штучні лотичні екосистеми (дренажні канали), формують високе різноманіття рослинного та тваринного світу.

В досліджених водоймах та водотоках виявлено 134 видних і внутриньовидових таксонів водоростей планктону і бентосу, представлених 65 родами, 29 родинами, 14 порядками, 11 класами, що відносяться до 8 порядків. Таксономічний склад водоростей в основному характерний для водойм і водотоків східної та центральної Європи. Оцінка трофічного статусу досліджених водних екосистем характеризує їх як мезотрофні – слабо евтрофні водойми, а кількість виділеного кисню (в літній період) достатня для забезпечення функціонування гідробіонтів більш високих трофічних рівнів. Одночасно, високі концентрації в прип'ятській воді гумінових органічних речовин, на окислення яких витрачається багато кисню, особливо в зимовий період, можуть викликати задуху води.

З природоохорончої точки зору та збереження генофонду, важливе значення має знаходження в складі рослинного покриття рідкісних рослинних угруповань занесених до Зеленої книги України угруповання альдрованди пухирчатої, латаття сніжно-білого, глечиків жовтих, а також таких цікавих і рідкісних рослин, як щитовидниця звичайний, скльвінія плаваюча, пальчатокорінник м'ясочервоний і плямистий та комахоїдних водних рослин (духарник середній та малий).

Високим різноманіттям характеризується тваринний світ парку. Фауна хребетних представлена 219 видами, риби – 19, земноводних – 9, плазунів – 5, ссавців – 26. У різні сезони року на території парку було відмічено 160 видів птахів. Унікальність тваринного світу, в першу чергу, полягає в тому, що на відносно малій території України знаходиться 19 видів, занесених до Червоної книги України, та 6 видів до Європейського Червоного списку тварин, що знаходяться під загрозою зникнення.

Важливе природоохоронче значення ландшафтного парку є те, що басейни Прип'яті і Стоходу є екологічними коридорами, по яких проходять щорічні масові міграції птахів – понад 150 тисяч особин. Найчисельнішими є гусеподібні, журавлеподібні, сивкоподібні – основні об'єкти промислового та любительського полювання. Із інших промислових видів зустрічаються лосі, козули, кабани, лиси, зайці, бобрині, ондатри, видри.

Найбільш чисельними видами риб, складаючими основу промислового, аматорського та браконієрського лову, є представники родини коропових: лящ, краснопірка, карась сріблястий, пичкур, верховодка. Із інших родин риб – окунь, йорж, щука, тинь.

Поряд із збереженням і охороною різноманіття рослинного і тваринного світу України екологічного коридору, територія парку має важливе значення для мешкання і розмноження цичкини, риби, що складає основу промислового, спортивно-любительського полювання, риболовства.

Отже, створення та функціонування РЛП «Прип'ять-Стохід» дозволить зберегти і охоронити високе різноманіття водних і наземних екосистем з відповідним рослинним і тваринним світом, уніавлення для України, голубих і зелених перлин в окрасі Поліського краю.

УДК 581.526.315

В.І. Щербак¹, Г.О. Гошовська¹, О.В. Бондаренко²

¹Інститут гідробіології НАН України, м. Київ

²Тернопільський державний педагогічний університет імені В. Гнатюка, м. Тернопіль

ФІТОПЛАНКТОН УРБАНІЗОВАНИХ ВОДОЙМ м. ТЕРНОПОЛЯ

Одним з найважливіших напрямків гідроекологічних досліджень довкілля в Україні є охорона, збереження та відновлення водойм і водотоків, що знаходяться на урбанізованих територіях. Актуальність досліджень обумовлена тим, що більшість з цих водних екосистем є водоймами комплексного призначення: питне, промислово-побутове та сільськогосподарське водозабезпечення, риборозведення, рекреація тощо. З іншого боку, урбанізовані водойми використовуються для скину очищених, а при аварійних ситуаціях – і неочищених міських стічних вод. Негативний вплив на формування якості природних вод мають і надходження у водойми з територій міста дощових стоків. Існуючий антропогенний вплив на водні екосистеми призводить до деградації їх біологічних компонентів найважливішим з яких є фітопланктон.

Мета даної роботи полягала у встановленні структурних характеристик фітопланктону урбанізованих водних екосистем м. Тернополя.